

СВОБОДА ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

FREEDOM OF INFORMATION DURING ARMED CONFLICT

Костенко Д.В., аспірант кафедри теорії та історії держави і права

Університет економіки та права «Крок»

У статті досліджено свободу інформації як ключову складову системи прав людини, що набуває особливої ваги в умовах збройного конфлікту. У центрі аналітичного розгляду – правова природа свободи інформації, межі її реалізації в період воєнного стану, механізми законного обмеження та міжнародні стандарти, які визначають допустимість державного втручання у сферу публічної комунікації. Визначено, що свобода інформації не є абсолютною категорією й може зазнавати обмежень за умов дотримання критеріїв законності, легітимності мети, необхідності й пропорційності. Таке трактування відповідає не лише положенням Конституції України, а й практиці Європейського суду з прав людини, яка визнає за державою право на захист громадянського порядку та національної безпеки, водночас вимагаючи гарантувати правову визначеність та недискримінаційний підхід.

Розкрито структуру національного інформаційного законодавства в умовах воєнного стану, охарактеризовано функціональні ролі державних інституцій, зокрема органів виконавчої влади, сил оборони та національних регуляторів. Проаналізовано механізми впливу на інформаційний простір – від обмеження розповсюдження стратегічно чутливої інформації до впровадження системи офіційних повідомлень, спрямованих на збереження громадського спокою та посилення психологічної стійкості населення. Особливу увагу приділено аналізу таких феноменів, як дезінформація, фейкові новини та інформаційні атаки, що створюють ризики підриву публічної довіри, політичної легітимності та обороноздатності держави. Окреслено виклики балансування між правом суспільства на об'єктивну інформацію та необхідністю нейтралізації зовнішнього впливу з боку агресора.

У контексті міжнародного досвіду (Велика Британія, США, Ізраїль) висвітлено порівняльні підходи до регулювання свободи інформації в період надзвичайних ситуацій, що дозволяє сформулювати конкретні пропозиції для вдосконалення української моделі. Висновки статті мають прикладне значення для реформування державної інформаційної політики в умовах гібридної війни.

Ключові слова: свобода інформації, воєнний стан, дезінформація, воєнна цензура, правові обмеження, інформаційна політика, стратегічна комунікація, право людини, міжнародні стандарти, національна безпека.

The article explores the right to freedom of information as a fundamental component of the human rights system, which becomes critically important during armed conflicts. The analysis focuses on the legal nature of freedom of information, the boundaries of its realization under martial law, the mechanisms of lawful restriction, and the international standards that define the legitimacy of state interference in the public communication sphere. It is substantiated that freedom of information is not an absolute right and may be restricted under the principles of legality, legitimate aim, necessity, and proportionality. Such interpretation aligns with the Constitution of Ukraine and the case law of the European Court of Human Rights, which recognizes the state's obligation to protect public order and national security while ensuring legal certainty and non-discriminatory practice.

The article outlines the structure of national information legislation under martial law and characterizes the roles of executive authorities, defense institutions, and national regulatory bodies. Mechanisms of influence on the information space are analyzed, including restrictions on the dissemination of strategically sensitive information and the implementation of official communication systems aimed at preserving public calm and enhancing the psychological resilience of the population. Special attention is given to the analysis of disinformation, fake news, and information attacks that pose significant risks to public trust, political legitimacy, and the defensive capacity of the state. The challenges of balancing the public's right to receive accurate information and the need to neutralize external aggressor influence are critically assessed.

In the context of international experience (United Kingdom, United States, Israel), comparative approaches to regulating freedom of information during emergencies are examined, enabling the formulation of specific recommendations for improving the Ukrainian model. The conclusions of the article have practical significance for the reform of national information policy under hybrid war conditions.

Key words: freedom of information, martial law, disinformation, military censorship, legal restrictions, information policy, strategic communication, human rights, international standards, national security.

Актуальність дослідження свободи інформації в умовах збройного конфлікту зумовлена трансформацією функціонування інформаційного простору, яка настає внаслідок військової агресії проти України. У сучасних реаліях інформаційна сфера стає не лише каналом комунікації, а й повноцінним інструментом ведення гібридної війни, який впливає на хід бойових дій, морально-психологічний стан суспільства, міжнародне позиціонування та правову захищеність держави. Правове регулювання доступу до інформації в умовах воєнного стану має забезпечувати баланс між збереженням базових демократичних прав і обов'язком держави забезпечити безпеку суспільства.

Свобода інформації становить одну з ключових категорій публічного права та визнається фундаментальним правом людини як у національному, так і в міжнародному вимірі. Її зміст охоплює право особи на вільне отримання, зберігання, використання і поширення інформації з урахуванням встановлених законом обмежень. У правовій системі України це право закріплено статтею 34 Конституції України та конкретизовано у профільному законодавстві, зокрема у Законі України «Про інформацію» та Законі України «Про доступ до публічної інформації».

У міжнародному праві свобода інформації відображена у положеннях статті 19 Загальної декларації прав людини, статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5]. Вищезазначені документи визнають, що свобода інформації включає як право особи на пошук і отримання інформації, так і право суспільства на вільний доступ до суспільно значущої інформації. У контексті збройного конфлікту ця свобода виконує подвійну функцію: вона є водночас запорукою демократичного контролю та предметом правового обмеження у зв'язку з потребою захисту національної безпеки.

Метою статті є дослідження нормативного змісту свободи інформації в умовах збройного конфлікту, аналіз допустимих меж її обмеження з урахуванням міжнародних стандартів і національного законодавства, а також обґрунтування правових підходів до збереження відкритості інформаційного простору без шкоди для інтересів оборони та публічної безпеки. Завданнями дослідження виступають: аналіз дефініцій свободи інформації в українському та міжнародному праві, з'ясування правових механізмів її реалізації в умовах воєнного стану, визначення правових меж допустимого обмеження цього права,

а також формулювання пропозицій щодо удосконалення правозастосовної практики в інформаційній сфері в період збройного конфлікту.

Наукова новизна теми потребує системного звернення до актуальної літератури, нормативних актів та правових позицій, що сформовані в межах Європейського суду з прав людини. В огляді джерел перевага надається працям, опублікованим українською, англійською та іншими європейськими мовами, з дотриманням заборони на використання джерел, виданих на території країни-агресора або написаних російською мовою. Використані матеріали включають положення міжнародних договорів, законодавчі акти України, офіційні роз'яснення інституцій Ради Європи та аналітичні праці українських і зарубіжних дослідників у сфері інформаційного права.

Поняття свободи інформації як юридичної категорії має багатокомпонентний зміст, що охоплює сукупність правових можливостей особи здійснювати доступ до інформації, а також вільно поширювати її через будь-які засоби. У доктрині права свобода інформації часто розглядається як складова ширшого права на свободу вираження поглядів, що водночас функціонує як самостійний елемент у системі прав людини. Водночас у контексті збройного конфлікту ця свобода зазнає об'єктивних трансформацій, що зумовлено потребою держави регулювати обіг інформації задля запобігання загрозам безпеці [10].

Правове визначення поняття свободи інформації в українському законодавстві закріплено, зокрема, у статті 1 Закону України «Про інформацію», згідно з якою інформація є будь-якими відомостями та/або даними, що можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. У статті 34 Конституції України визначено, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань, включаючи право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Водночас Конституція також передбачає можливість обмеження цих прав у передбачених законом випадках, коли йдеться про інтереси національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку.

Міжнародне право містить аналогічні положення. Згідно зі статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, кожна людина має право на свободу вираження; це право включає свободу шукати, отримувати і поширювати інформацію будь-якого виду, незалежно від кордонів, усно, письмово або через будь-які інші засоби [12]. Разом з тим пункт 3 тієї ж статті передбачає можливість обмежень, якщо вони встановлені законом та є необхідними, зокрема для поваги прав або репутації інших осіб або для захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моралі населення. Подібні за змістом положення містяться у статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує свободу

отримувати і передавати інформацію, а також визнає можливість її обмеження з легітимною метою [7].

У період збройного конфлікту межі реалізації свободи інформації визначаються не лише стандартами демократичного суспільства, але й актуальними викликами національної безпеки. У таблиці 1 представлено порівняльний аналіз національних і міжнародних підходів до обмеження свободи інформації в умовах збройного конфлікту.

Порівняльний аналіз, поданий у таблиці 1, демонструє схожість ключових правових підходів щодо допустимості обмежень свободи інформації в умовах збройного конфлікту. Водночас міжнародні стандарти вимагають додаткових гарантій дотримання принципів пропорційності та обґрунтованості, що повинні враховуватися у національній правозастосовній практиці. Реалізація цих положень на рівні внутрішнього правопорядку України має забезпечити дотримання балансу між інформаційною відкритістю і захистом інтересів держави.

У період збройного конфлікту реалізація права на свободу інформації стикається з об'єктивною необхідністю встановлення чітких правових обмежень, які мають відповідати принципам демократичного суспільства та бути сумісними з вимогами національної безпеки. Правозастосовна практика у сфері інформаційної безпеки ґрунтується на низці принципів, які визначають допустимі межі державного втручання.

Умовно правовий механізм обмеження свободи інформації можна структурно представити як взаємодію чотирьох ключових принципів: законності, легітимної мети, необхідності в демократичному суспільстві та пропорційності. Ця взаємозалежність наочно відображена у рис. 1.

Рисунок 1 демонструє послідовність і взаємозв'язок критеріїв, які мають бути дотримані для правомірного обмеження свободи інформації. Законність означає, що обмеження мають ґрунтуватися на чинному законодавстві, а не на відомчих інструкціях або прецедентних практиках.

Легітимна мета полягає в захисті таких цінностей, як безпека держави, громадський порядок або права інших осіб.

Критерій необхідності вимагає, щоб втручання було не лише доцільним, а й єдиною можливим засобом досягнення зазначеної мети. Принцип пропорційності передбачає, що навіть за наявності законної мети заходи не повинні бути надмірними або необґрунтовано суворими.

Таким чином, забезпечення реалізації свободи інформації в умовах збройного конфлікту потребує суворого дотримання цих принципів, що дозволяє уникнути зловживань і забезпечити ефективне функціонування правової держави. Дотримання балансу між інформаційною безпекою та фундаментальними правами особи є ключовим критерієм правомірності дій органів публічної влади у сфері контролю за інформаційним простором.

Збройний конфлікт трансформує як юридичне, так і практичне середовище реалізації свободи інформації.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз обмежень свободи інформації в умовах збройного конфлікту

Критерій оцінки	Національне право України	Міжнародне право
Джерело правового регулювання	Конституція України, Закон «Про інформацію», Закон «Про правовий режим воєнного стану»	Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
Підстава для обмеження	Закон, прийнятий Верховною Радою України	Закон, що відповідає вимогам необхідності та пропорційності
Легітимна мета	Захист національної безпеки, громадського порядку	Охорона безпеки, здоров'я, моралі, прав інших осіб
Принципи застосування обмежень	Законність, обґрунтованість, мінімальна необхідність	Необхідність у демократичному суспільстві, пропорційність

Джерело: складено автором на основі аналізу норм українського та міжнародного законодавства.

Рис. 1. Принципи допустимості обмежень свободи інформації в умовах демократичної правової держави

Джерело: рисунок складено автором на основі положень міжнародного права та практики ЄСПЛ

ції. Військова агресія проти України засвідчила потребу у перегляді підходів до регулювання інформаційного обігу, що вимагає балансу між забезпеченням демократичних прав та захистом безпеки держави. У цих умовах інформаційне законодавство набуває особливого значення, оскільки від його якості та узгодженості залежать ефективність комунікаційної політики, рівень протидії дезінформації та правовий захист громадян [13].

Правовий режим воєнного стану, визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану», передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, включно з правом на свободу інформації. Відповідно до статті 64 Конституції України, таке обмеження допускається лише на підставі закону та з дотриманням визначених критеріїв. Основу правомірності тимчасових обмежень становлять три ключові принципи: законність, необхідність і пропорційність. Законність вимагає, щоб обмеження були чітко передбачені нормативно-правовими актами; необхідність означає, що втручання має бути обґрунтованим з точки зору актуальної безпекової загрози; пропорційність забезпечує відповідність між заходом обмеження та метою, яку передбачається досягти.

У контексті інформаційної політики держави важливу роль відіграють механізми офіційної комунікації, які реалізуються через систему стратегічних комунікацій, інституційну взаємодію з медіа, публічну звітність та роз'яснення рішень влади. Крім того, під час збройного конфлікту застосовується воєнна цензура, яка обмежує поширення інформації про переміщення військ, операції Сил оборони та інші відомості, які можуть бути використані противником. Функції цензури в Україні реалізуються у формі публічних заборон, обов'язкових до виконання рекомендацій від Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, а також тимчасового блокування електронних ресурсів.

Міжнародний досвід демонструє, що обмеження свободи інформації під час війни практикувалися і в демократичних державах, які дотримуються принципів верховенства права. Зокрема, у Великій Британії під час Другої світової війни діяла централізована система цензурування, яка контролювала публікації в пресі, листування і радіопередачі. Обмеження були легітимізовані через спеціальні акти, спрямовані на захист військових операцій. В Ізраїлі, який перебуває у стані тривалого конфлікту, чинна система військової цензури заснована на законодавстві про надзвичайний стан та забезпечує попередній перегляд публікацій, що стосуються національної безпеки. У США після терактів 11 вересня 2001 року запроваджено цілий

комплекс заходів інформаційного контролю, у тому числі посилення спостереження за електронними комунікаціями, розширення повноважень спецслужб у сфері збору даних, а також активізація державної пропаганди в рамках концепції «інформаційної безпеки» [15].

Узагальнений підхід до ролі держави в регулюванні інформаційної політики в умовах збройного конфлікту ґрунтується на взаємопов'язаній дії трьох ключових елементів, які функціонують послідовно та доповнюють одне одного. Насамперед ідеться про нормативне регулювання, яке забезпечує законодавчу основу для прийняття рішень у сфері інформаційної безпеки. Воно охоплює як конституційні положення, так і спеціальні закони, що визначають процедури обмеження прав, відповідальність за поширення забороненої інформації, механізми запровадження воєнної цензури та організацію публічної комунікації.

На основі нормативного підґрунтя реалізується другий елемент – оперативне реагування. Це передбачає швидке прийняття рішень щодо блокування інформаційних ресурсів, заборони на розповсюдження чутливої інформації, протидії фейкам, нейтралізації деструктивних наративів, а також координацію діяльності органів виконавчої влади, збройних сил, спецслужб і засобів масової інформації. Такі заходи мають тимчасовий характер і застосовуються лише за умови наявності безпосередньої загрози публічній або національній безпеці.

Завершальний компонент становить стратегічна комунікація, яка спрямована на довготривале формування та поширення цілісного інформаційного наративу держави. Це включає офіційні звернення представників влади, роз'яснення нормативних актів, регулярне інформування суспільства про хід подій, а також залучення міжнародної спільноти через публічну дипломатію. Стратегічна комунікація не лише підтримує довіру до держави, але й виконує превентивну функцію щодо дезінформації, зміцнюючи національну єдність [11].

Зазначена триєдина модель забезпечує збалансоване поєднання правових, адміністративних та комунікаційних засобів в інформаційній політиці держави. В умовах війни вона дозволяє зберігати стабільність у суспільстві, водночас не виходячи за межі міжнародних стандартів у сфері прав людини. Пріоритетність законності, тимчасовий характер обмежень, об'єктивна необхідність та публічна підзвітність мають залишатися основоположними критеріями легітимності застосовуваної інформаційної стратегії держави.

У період збройного конфлікту інформаційна безпека держави набуває статусу ключового напрямку національної

безпеки. Водночас свобода інформації, як конституційно гарантоване право, зазнає серйозних викликів з боку зовнішніх дезінформаційних кампаній, що реалізуються із застосуванням маніпулятивних технологій, фейкових повідомлень та інших інструментів когнітивного впливу. Такі кампанії спрямовані на послаблення довіри до державних інституцій, підрив морально-психологічного стану населення, провокування паніки, зниження ефективності управлінських рішень, а також формування ворожих наративів в інформаційному просторі.

Агресивні дезінформаційні впливи супроводжуються системним поширенням викривлених фактів через соціальні мережі, анонімні канали комунікації, псевдожурналістські ресурси та коментаторські мережі, які діють синхронізовано з метою деструкції внутрішньої єдності та зовнішньої репутації держави. Вони здебільшого походять з-за меж країни та реалізуються через скоординовану мережу, що використовує високотехнологічні механізми таргетингу, автоматизації повідомлень та експлуатації суспільних страхів. Такий вплив має довготривалий і накопичувальний характер, що ускладнює його виявлення та нейтралізацію традиційними методами.

На тлі цих викликів держава змушена вдаватися до відповідних заходів обмежувального характеру, що стосуються регулювання інформаційного обігу. У цьому контексті особливого значення набуває збереження балансу між потребою захищати суспільство від небезпечної інформації та обов'язком дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Право суспільства знати, яке є органічною складовою свободи інформації, повинно бути збережене навіть у період воєнного стану, за винятком тих випадків, коли поширення окремих відомостей може завдати безпосередньої шкоди державній безпеці або військовим операціям [13]. Недотримання цього балансу може призвести як до надмірної цензури, так і до небезпечної інформаційної вразливості, яка використовуватиметься противником для посилення внутрішньої дестабілізації.

Механізми протидії дезінформації та інформаційним атакам повинні бути юридично легітимними, пропорційними і водночас ефективними. До таких належать системний моніторинг інформаційного простору, запровадження перевірених інструментів верифікації інформації (зокрема фактчекінгу), оперативна офіційна комунікація органів державної влади, розвиток цифрової грамотності населення, а також нормативне регулювання поширення свідомо неправдивої інформації з метою завдання шкоди інтересам держави. Крім того, слід забезпечити прозорість критеріїв блокування електронних ресурсів, законність запровадження обмежень, доступність механізмів оскарження таких рішень, а також незалежний громадський контроль за їх виконанням.

Підсумовуючи, слід наголосити, що забезпечення свободи інформації в умовах гібридної війни неможливе без ефективної протидії дезінформаційним впливам, які загрожують правовій системі, національній єдності та правовому порядку. Реалізація державної політики у цій сфері має поєднувати гнучкість оперативного реагування з правовою визначеністю, публічною підзвітністю та орієнтацією на цінності демократичного суспільства.

Проведене дослідження підтвердило, що свобода інформації, попри свою конституційну значущість, не є абсолютною та підлягає обґрунтованим обмеженням у випадках, прямо передбачених законом. Збройний конфлікт як особливий правовий режим породжує об'єктивну необхідність у перегляді меж реалізації цього права, що, у свою чергу, зумовлює посилену увагу до дотримання принципів законності, пропорційності та демократичної легітимності в процесі регулювання інформаційного простору.

Аналіз чинного національного законодавства України у взаємозв'язку з міжнародно-правовими стандартами дозволив дійти висновку, що правова модель свободи інформації в умовах збройного конфлікту має бути зосереджена на дотриманні балансу між інтересами державної безпеки та правом суспільства на отримання достовірної, об'єктивної та суспільно значущої інформації. Недопущення свавільних чи непрозорих обмежень, забезпечення процедурної чіткості в ухваленні рішень про обмеження, а також інституційна відповідальність за перевищення повноважень у сфері контролю за інформацією є необхідними складовими правового порядку навіть у період надзвичайних ситуацій.

З огляду на викладене, доцільним є запровадження низки заходів, спрямованих на вдосконалення інформаційної політики держави в умовах збройного конфлікту. По-перше, необхідно конкретизувати у законодавстві критерії та процедури допустимого обмеження свободи інформації під час воєнного стану, включаючи чітке визначення повноважень уповноважених органів, строків дії обмежень, механізмів їх перегляду та оскарження. По-друге, слід розвивати інституційні інструменти стратегічної комунікації, які здатні забезпечити проактивну державну інформаційну політику без вдавання до цензури. По-третє, варто стимулювати розвиток незалежного сектору фактчекінгу, медіаграмотності населення та громадського контролю за прозорістю інформаційного регулювання.

Забезпечення ефективної, справедливої та правової моделі свободи інформації в умовах збройного конфлікту є не лише питанням юридичної техніки, а й критично важливим елементом підтримки довіри до держави, мобілізації суспільного опору та захисту демократичного ладу навіть у найскладніших умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
3. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
5. Загальна декларація прав людини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948. URL: <https://www.un.org>
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : ратифікований Україною 19.10.1973. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1976. № 17. Ст. 112.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Ратифікована Україною 17.07.1997. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 52.
8. Про затвердження Положення про Міністерство культури та інформаційної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2020 № 808. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-2020-p>
9. Про захист інформаційного простору України : Указ Президента України від 25.02.2022 № 73/2022. URL: <https://www.president.gov.ua>
10. Дудник С.О. Право на свободу вираження поглядів в умовах збройного конфлікту. *Право України*. 2023. № 4. С. 25–33.
11. Семенюк І.В. Інформаційна безпека держави: правовий вимір в умовах воєнного стану. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 1. С. 42–51.

12. Оніщук М.І. Баланс між свободою слова та національною безпекою: стандарти ЄСПЛ. *Юридична Україна*. 2023. № 6. С. 14–21.
13. Стратегічні комунікації у секторі безпеки і оборони: аналітична доповідь. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Київ, 2022. 48 с.
14. European Court of Human Rights. Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights: Freedom of expression. Council of Europe, 2022. URL: <https://echr.coe.int>
15. EU vs Disinformation. Strategic Communications of the European External Action Service. Disinformation Cases Database. URL: <https://euvdisinfo.eu>